UNITED STATES
HOLOCAUST
MEMORIAL
MUSEUM

Ukrainian Museum-Archives of Cleveland
Displaced Persons Camp Rare Book Collection

Item in Public Domain or an Orphan Work:

The United States Holocaust Memorial Museum Library respects the copyright and other intellectual property rights associated with the materials in its collection and makes good faith efforts to locate copyright owners. According to the Library's knowledge, the Library may make this title publicly available for reasons including but not limited to: the title is in the public domain or the title is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact the USHMM Library by phone at 202-479-9717, or by email at reference@ushmm.org.

Проф. С. Таєвський

Франків „Мойсей“

[Розвідка і текст поеми]

З другого авторизованого видання

1948

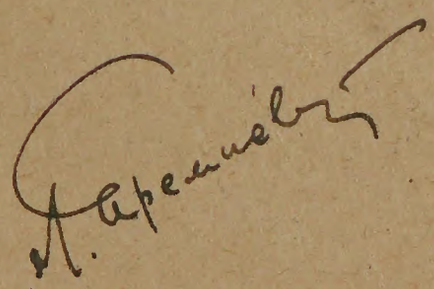

8 kr. Tiesinoen.

Українська Вільна Академія Наук

Проф. С. Гаєвський

Франків »Мойсей«

(Розвідка і текст поеми)

З другого авторизованого видання

1948

НА ЧУЖИНІ

Президія УВАН ухвалила до друку.

I

РОЗВІДКА*)

*) Зачитана на науковій конференції групи історії й теорії літератури УВАН 29 — 30 червня 1946 р. в пам'ять тридцятиліття смерти Івана Франка.

а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея“
(1856 — 1916)

З малих літ доля не шкодувала важких ударів на хрупку фізично натуру поета Франка. З дитячих років у поетову свідомість втискається інакше відношення до молоді й інше до старечої заскорузлости та черствої зарозумілости. В дорослих літах заіснували такі взаємовідносини між поетом і „міродайним“ українським суспільством в Галичині, що такі настрої ще зміцнилися.

Друга половина XIX віку в Австрії визначається особливим розвитком словістики. У Відні катедра академіка Ягича має популярність на всю Европу. Науковці всього слов'янського світу вважають для себе завершенням своїх наукових студій тоді, як відбудуть заняття й наукові вправи в семінарі при катедрі академіка Ягича. Такий вишкіл проходили не тільки молоді науковці слов'янських частин Австрії, а відбували відрядження до Відня й словісти сусідніх з Австрією країн.

Після закінчення університетських занять у Львові молодий Франко проходить науковий семінар при віденській катедрі академіка Ягича й здобуває докторський ступінь, написавши солідну наукову розвідку про старовинний роман про Варлаама та Йоасафа в давньому українському письменстві, що перевищила розвідки російських учених на цю ж тему. Студентство російських університетів залюбки давало їй перевагу перед рекомендованими російськими працями.

Поруч з розвідками молодий науковець творить бездоганні й високохудожні вірші, складає твори оповідного жанру. Художньо-поетична творчість викликає ентузіязм серед молодого українського суспільства. Молодому науковцеві й талановитому поетові усміхалася приваблива майбутність. І фізично на той час укладалися обставини у Львові так, що поетові створювалися умови науково-педагогічної роботи при львівському університеті.

Вступну габілітаційну лекцію на доцента Франко зачитує у львівському університеті 1895 р. Темою своєї лекції дебютант обрав „Наймичку“ Шевченка. Не заносилося на якісь небезпечності чи невдачі. Блискуча професорська кар'єра сама собою виринала на шляху талановитого й добре приго-

тованого поета-науковця. Всі, як і сам кандидат, були певні того, що це єдиний достойний наступник на катедрі.

Стале офіційне становище з матеріяльним забезпеченням приносило широкі перспективи культурної праці на національному ґрунті. Польська урядова та культурна шляхта розцінювала це по-своєму й поставила тому подайний опір. Перед Віднем пущено байки про „соціяліста", що два рази (1877 і 1880 р.р.) зазнавав ув'язнення.

До катедри молодого науковця не допущено. Спричинилися до того не тільки польсько-австрійські урядові кола, а доложили брудних рук і українські впливові чинники. Сталося так, що заробляти на хліб щоденний висококваліфікованому науковцеві й поетові довелося коректорською роботою в польських редакціях, бо міродайні на той час в австрійській частині України, тобто Галичині, українські чинники знехтували поета і на роботу в своїх виданнях не прийняли: в своїх літературних творах цей „соціяліст" наважився називати їх „ботокудами".

Дивовижних форм набувала боротьба темпераментного поета з „сивоглавими" його опонентами чи „ботокудами", як він їх іменував. „Сивоглаві" кепкували з „загонистого" соціяліста, що визнавав тільки вишивану сорочку, а в сурдуті і не кохався, і одружений був з вихованкою київського інституту шляхетних дівчат, а не з родичкою „Сивоглавих".

Нав'язуючи близькі взаємини з київською старою громадою, Франко в р. р. 1885 — 1886 двічі відвідує Київ, спізнає близько все те, чим живе оточення „Київської Старини" (редакція журналу, книгарня й видавництво) і в родині одного члена громади й одружується. Цей факт не стоїть осторонь того, що сталося після 1895 р.

Коли говориться про „сивоглавих" Франкових антагоністів, то до їх гурту мають належати тодішні „князі Церкви". У всякому разі в поетовій свідомості така належність не викликала сумніву. Відношення зацькованого „соціяліста" до цієї категорії людей, як представників нації, до самої смерти залишилося різко неґативне. Навіть після смерти поет не хотів чути над собою молитов з уст тих, хто за життя гнав його на Голготу.

В промові на ювілейному святі 1898 р. в день 25-літнього свого ювілею Франко дякує перше всього молодь, як основу ювілейного свята, а на кінці приносить подяку й противникам. Коли молодь разом з поетом є творчим елементом у процесі життя, то противникам відводиться роля збудника, що не дає застоюватися на однім місці в процесі розвитку, а заставляє шукати нових стежок. Поет в кінці говорить:

„Щиро поважаю тих, шо борються зо мною чесною зброєю“, виключаючи тим таких, що застосували і приховані та несумлінні способи.

Останні роки XIX століття та початок XX в. пройшли у поета під знаком конфліктів, непорозумінь і болючих понижень. Міродайне українське суспільство в Галичині того часу найбільше спричинилося до таких конфліктів та непорозумінь.

„За шмат гнилої ковбаси“, як тоді казали, те суспільство йшло на послуги „чужим богам“ і зовсім не дбало, а то й не розуміло вищих духовних інтересів свого народу. Але зовнішнього апломбу вистачало в таких „сивоглавих„ опортуністів виставляти себе провідниками народу, бути отими Датанами й Авіронами, що з природньої своєї поверховости йшли за чужими вказівками, тобто „кланялися чужим богам“, видаючи себе за справжніх проводирів нородніх і навіть заявляючи монополію на провід у народі.

Зникали вищі духовні інтереси народу як незалежної нації, як культурного чинника серед таких же творців вищих духовних цінностей в час творчого піднесення в Европі. Носій вищого духа нації бачив згубність такого становища, тобто запанування примітивізму, обмежености, плебейського духу покори.

В історії записано, що професорська колеґія обрала Франка доцентом на вільну, після смерти Омеляна Огоновського, катедру української літератури, але міністерство не затвердило через участь його в політичних справах. Можливо, що воно так і здійснилося в обсягу тільки офіційних перетрактацій без переходу на приватну ділянку.

В живих українських відносинах вся ця історія переросла офіціяльні зносини, вийшла далеко за їх межі, наповнилася дражливістю, образливістю та понизливістю. І хоч на ювілеї поет засвідчив своє лицарське ставлення до противників, жива дійсність говорить про щось інше. Існує вірш „Сивоглавому,“ повний іронії на адресу міродайних опортуністів та зарозумілих обивателів. Літературно-офіційно „сивоглаві“ не відповідали, але в практичному житті їх міць сягала незвичайно далеко й глибоко. Особливо твердий ґрунт був під ногами у церковних князів.

„Сивоглаві“ „ботокуди“ мало відчували моральних ущімлень з літературної критики, а фізичні дошкулювання їх і зовсім не обходили. Не те можна сказати про Франка. Допікало його те й друге незвичайно сильно: слабий інтелектуальний розвиток у суспільстві гнітив тільки Франка; від-

мовлення в співробітництві окошилося виключно тільки на поетові.

В початках XX століття гострота у взаємовідносинах між поетом і суспільством розрівнялась і притихла. Поет, критик і науковець не знизив лету, а кожну ділянку своєї праці наповнив глибоким змістом, не зважаючи зовсім на матеріяльні недогоди. Молодь боготворила поетову талановитість і працездатність.

У таборі поетових противників залишилося все те, чому загалом дано назву „ботокудів", тобто поверхова зарозумілість, примітивізм думання, обивательська обмеженість, старечa черствість, плебейський дух покори перед чужим авторитетом.

Протягом боротьби сам Франко не залишався на одному становищі, як він це й відзначає в своїй ювілейній промові. Його зворушувало до глибини душі, що за ним слідує гурт молодих освічених ентузіястів, хоч у противному таборі було майже все українське громадянство Галичини.

В ім'я єдности поет шукає компромісу, шукає примирення. В тому процесі відбувається глибокий перелом і в світогляді поета. Він з кінця XIX в. і на початку XX століття заглиблюється в проблеми про вищий суд над людиною, про суд Божий, про суд вищої моралі. В таких шуканнях поет наближається до створення поеми „Мойсей".

б) „Мойсей" — розкриття Франкового духу

1905 рік, як час виникнення першої російської революції, зродив у всіх національних меншостей цієї „тюрми народів" великі надії на розкріпачення й на вільне життя. Рожевими надіями пройнялися й передові представники українського народу, особливо в західній частині, що входила в склад австрійської держави.

Виникали надії на об'єднання в одне ціле всього українського народу при розпаді „тюрми народів". Об'єднання українського народу дасть йому можливість виявити інтелектуальні сили й розвинути їх на всю широчінь відповідно до природних здібностей.

Перспективи розкріпачення й розвитку інтелектуальних сил особливо сильно захоплювали Франка, що вже стільки натерпівся від своїх доморослих „ботокудів". „Сивоглаві" не розуміли поета й вороже ставились до всіх його ідейно-культурних заходів, але освічена молодь розуміла поетові наміри,

відгукувалася на заклики й з ентузіязмом підтримувала їх.

В підсумках своєї 25-літньої праці Франко називає її тільки спробними досвідами: „я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку“, . . . „я дбав про те, щоб відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня“. Поет певен, що серед його доробку „знайдеться деякий твердий камінь“, а то „найбільше буде того труску і цементу, котрим заповнював люки і шпари“. „Було чимало помилок, ...що або мені самому, або іншим вони служили осторогою і наукою“. Таке свідчення самого поета допомагає орієнтуватися в лабіринті тих світоглядових змін, що відбувалися за той час у поетовім інтелекті.

В період творення „Мойсея“ все те, що самим поетом відноситься до „труску й цементу“, відійшло в минуле, а настав час шукань і роздумувань над вічними проблемами добра і правди. Наростання таких настроїв привело поета до створення геніяльного твору під назвою „Мойсей“, взявши для того сюжет з біблійних оповідань.

Зміст твору й його фабульні ситуації виношувані були в поетовій лябораторії через якийсь значний час, бо як приступив поет до реалізації сюжету, він в нього оформився незвичайно швидко, прибравши закінчену, досконалу й виразну форму впродовж короткого часу.

Саме оформлення сталося на протязі шости місяців, почавши від січня й закінчивши в половині липня 1905 р. Короткий час, в який зродилася така досконала формою й глибока змістом образно-поетична річ, показує на сильне інтелектуальне напруження поетичного апарату творця. Творчість ішла невпинно, поглиблюючись з середини й загострюючись на кінці.

Твір складається з двох частин — прологу й поеми. Виникли ці частини не в порядку свого розташування в творі. Спочатку виникла поема, а за нею уклався й пролог. Змістом своїм пролог становить апотеозу, як результат глибокого роздумування над долею свого народу. Тому в ньому дається висновок в формі урочистого приречення, а не вступ до викладу.

У серпні того ж року твір було видруковано заходами самого автора. Такий поспіх і дбайливість розкривають перед нами особливу захопленість поета своїм твором і виключне бажання зреалізувати ті ідеї, що їх вкладено в поему.

Спостереження встановляють деякі особливості за геніяльно написаними творами. Такий твір має певну симетричність частин та пропорційність їх: в найвищому поетичному напруженні загальна кількість одиниць твору розпадається

в крайньому й середньому відношенні („золотий поділ"). Такий поділ у крайньому й середньому відношенні розкриває найхарактернішу особливість інтелекту автора, незалежно від свідомости творця.

До свідомої частини розгортання фабули належать біблійні події; поема в цілому містить у собі філософсько-психологічний трактат у поетично-образній формі; розкрито боротьбу героя за вищі ідеали й сутичка його з представниками обивательської буденщини, що з-за „лакомства нещасного" вклоняються „чужим богам".

Поруч розгортання основної теми в поемі подаються й бічні проблеми, як засіб обґрунтування основної теми. Все це є свідома частина розгортання матеріялізму, як результат навмисної творчої праці поета.

Спиняючись на „золотому поділі" (поділ у крайньому й середньому відношенні) поеми й прологу, маємо на оці загострити увагу на моментах позасвідомого стану творчого інтелекту, бо вони характерні для особи поета. В тих моментах розкривається душа поета, його найглибші переживання та його безмежна відданість народові (пролог).

В „золотому поділі" поеми, тобто в найвищому напруженні, герой поеми говорить: „Обгорнула мене самота"... (строфа 223). До виникнення поеми „Мойсей" мотив самотности бренів у поетичних творах, але в найвищому напруженні поеми цей мотив має глибоку й усебічну обґрунтованість, розгортаючись в цілу художню градацію.

Конфлікт з народом створює зашкарубла обивательська обмеженість Датанів і Авіронів, що своєю поверховою облесливістю перед несвідомим натовпом добиваються вигнання пророка з табору. Трагедію Мойсеєвого духа, а разом з тим і поетової душі на самоті художньо-образно розгорнено в XII — XIV розділах. Трагічність становища поступово поглиблюється, щоб в абсолютній нічній тиші при морганні тільки зірок відчувся болючий відгомін лише у власній душі. То дійсна трагедія пророка і з ним поета.

Розділи підготовки, аналізи й розкриття болючости ідейної самотности належать до найглибших філософсько-психологічних трактувань у поетичній формі. В них бренить мука самого поета від тих довголітніх ворогувань між ним, як носієм вищих духовно-національних цінностей, та „сивоглавими" „ботокудами", репрезентованими в поемі Авіроном і Датаном.

Технічним виконанням поема й пролог різняться між собою. Тристопові анапести, замкнені в чотирирядкову строфу з одною перехресною римою, надають поемі величаво-спокій-

ного вислову. Так розпочато виклад, таким розміром і закінчено поему.

Терцини з шостистопового ямбу надають прологові активної рухливости й незаперечної переконливости. Як це на початку звучить ущімливо-болючо, так в найвищому напруженні це звучить активно-переконливо. Після тяжких рефлексій поет з енергією вигукує: „О, ні! не самі сльози й зідхання тобі судились"... Після цього наступає відоме тепер всім величне приречення:

„Та прийде час, і ти огнистим видом
„Засяєш у народів вольних колі,
„Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
„Покотиш Чорним морем гомін волі...

Хоч пролог „слізьми злитий", але поет підносить його Україні як „дар весільний". На прологові лежить інша творча функція, як на поемі. Через те й моменти найвищого поетичного напруження розкривають перед нами різні боки поетового духа. В поемі розкривається гнітюча самотність. З пролога пашить урочиста переможність для української нації, що її ще до Франка ніхто не висловлював у такому надхненому піднесенні: то приречення національного пророка.

Фабульні ситуації в поемі розкривають біблійну дійсність зі всіми фактичними подробицями. Треба багато уявности, щоб провести сяку-таку аналогію з реальною дійсністю поетових часів. Після прологу й його величного приречення та посвяти в кінці, всі біблійні ситуації набирають образно-метафоричного значення. Зрозумілим стає, що то говорить поет до своїх сучасників.

Багато висловів з поеми стають ходячими як прислів'я. Часто вислів Мойсея до жидів: „і підете в мандрівку століть з мого духа печаттю", — подається за Франкові слова до українського народу. Ніщо не здібне так міцно цементувати єдність народню, як поетові далекосяглі та глибокодумні формули з поеми „Мойсей".

З заведеного теоретичного визначення Франків твір заносять до категорії ліро-епічної поеми, але по суті то є філософсько-образний трактат на біблійну тему. В біблійних образах і ситуаціях, а особливо в смерті Мойсея, розгорнулися власні Франкові переживання, муки й страждання, його боротьба з оточенням, з самим собою.

В найглибших філософських розробленнях поема завершує багатогранну Франкову творчість, виявляє останній етап еволюції, що відбувалася в світогляді Франковім. У поемі „Мойсей" він виступає романтиком, а не позитивістом, з приматом духа над матерією. Через хащі і нетрі духовних шу-

кань поет приходить до Христа без примирення тільки з „князями Церкви“, що належали до „сивоглавих“ його гнобителів.

в) Франкова безрелігійність

Кожного разу, як стає питання про шанування видатного представника української культури, виникає справа безрелігійности того оборонця національної єдности та відживлювання народнього духа. Було так з Шевченком, поки аж науково доказано, що цей національний пророк не тільки в окремих висловах і вчинках виступає релігійним і глибоко віруючим, а християнізмом пройнята його тематика й навіть будова сюжету.

Відбувається те саме й з поетом Франком. Виникає певна закономірність. Звідки ж береться така закономірність? Треба зважати на ті обставини, в яких формувався Франків світогляд у молодих роках. У запалі боротьби виникали несподіванки, а в зрілі роки наступила переоцінка. Погляд самого Франка на все виникле до 1898 року наведено вище з промови на ювілейному святі. На все це поет дивиться як на „злободенне“ й скороминуще явище в його діяльності.

Приглядаючись до поетової творчости, спостерігаємо характерні особливості. В публіцистиці, віршах „на злобу дня“, програмових партійних виступах поет різко критикує попівство і релігію. „Попівські тортури“ стають поруч „тюремних царських мурів“ і „шпіонського ремесла“. Нове життя має бути „без Бога і віри основ“, бо цими високими атрибутами запаморочують простий нарід. Докладає рук і духовенство, як суспільна кляса.

В іншій ділянці наступного часу поет виявляє глибоке розуміння релігії, пишучи поеми: „Панські жарти“, „Мойсей“, „Іван Вишенський“. При виплеканні цих глибоко-ідейних творів з поетової інтуіції заговорили не „злободенні“ теми, а з глибини серця й душі виринули закладені там з дитинства релігійні світовідчування. З Франкової душі озвалася така релігійна стихія, яку надихнула на нього рідна мати й сільська церква та біблійна лектура.

Великий німецький поет Ґете сказав: „Нехай ніхто не припускає, що зможе перемогти перші враження свого юнацтва“. На Франкові ці слова здійснилися повністю. В вирі політично-громадської боротьби поета захопили соціяльні гасла. Ворожість „сивоглавих“ „ботокудів“ зродила в душі поета зненависть до духовних „князів Церкви“, як суспільної кляси в Га-

личині. Нехтування духовенства перетворилося далі в неґацію релігії.

Трактуючи цю справу, потрібно розрізняти два моменти в цьому питанні: релігію, як чисту віру в Бога, і релігію, як церковно-кастову організацію. Релігію, як віру в Бога, Франкова душа сприйняла від побожних батьків і донесла її незатертою до гробової дошки. До релігії, як церковно-кастової організації, поет ставився неґативно все своє життя, бо вона спричинилася до його поневіряння.

Поруч з тим, що виникало навкруги взаємовідносин церковного керівництва й зацькованого ним творця „Мойсея", розкривається Франкове ставлення до конфесій взагалі; як інтеліґент і до того ще й соціяліст, він мав ставитися взагалі байдуже, а в рамках якогось часу навіть вороже до релігії, як церковно-кастової організації. Цього ніхто не стане заперечувати, та й нема потреби це робити. Треба тільки розрізняти внутрішньо-релігійний і зовнішньо-церковний бік справи.

Разом з тим у поемі „Іван Вишенський" Франко апоетизував видатного аскета й полеміста, що обстоював самобутність свого народу й чистоту предківської віри. То є свідчення, як Франко глибоко розумів значення двох конфесій в житті українського народу, поетизуючи релігійних представників давнього минулого.

Залишаючись противником кастової церковности, поет на схилі свого віку сам заявляв, що він не марксист. Драгоманів навіть закидав Франкові, що він танцює між соціялізмом і націоналізмом: служіння своєму народові стало у Франка на першому місці в добу зрілости інтелекту.

Боровся Франко проти релігії, як організації; така боротьба помогла йому перетворити „ботокудів" у націю. Своє справжнє ставлення до релігії в її найглибшому значенні Франко виявив у своїх поемах дозрілої творчости. До таких поем належить „Іван Вишенський", а особливо поема „Мойсей", де примат духовости поставлено над матеріялізмом, ідеальний світ вічного Бога окреслено з незвичайною філософсько-психологічною проникливістю, а культурне служіння своєму народові піднято на недосяжну висоту.

г) Франків дороговказ

Устами пророка Мойсея промовляє, журиться, зневіряється національний наш пророк Іван Франко. Були моменти, що дух скептицизму заволодівав поетовою свідомістю. В час са-

мотности творець „Мойсея“, відігнав від себе злого духа скептицизму й примирився з Богом, темрява розвіялася, добро взяло верх над злом, матеріялістичний світогляд уступив місце ідеально чистому й високому розумінню буття.

За сумніви, навіть найменші, чекає людину кара. Тому й Франкові, „роздертому сумнівами,“ не судилося увійти з своїм народом у царство духа, побачити його господарем на відродженій і оновленій землі. Переживши тяжку скруху, поет застерігає молоде покоління:

„Хто здобуде всі скарби землі,
„І над все їх полюбить,
„Той і сам стане їхнім рабом,
„Скарби духа загубить...

Мізерне життя провадить нарід, що не має вищої мети, не змагає до осягнення вищих ідеалів. Тому в „прологові“ поет у гніві картає українське суспільство словами: „паралітик на роздоріжжю“, „тягло у поїздах бистроїздних“. На „сивоглавих“ „ботокудів“ поет не покладається, а вся надія у нього звернена на молодь. Вона, ця молодь, стає до бою за Батьківщину, повна твердої віри та відваги, огрітої величчю духа пророка.

„Зірвався крик, мов орел,
„Над німою юрбою,
„Покотився луною до гір:
„До походу, до бою!“

Молодь проймається духом поета-пророка й нищить Авіронів і Датанів.

Після подолання в собі духа скептицизму й матеріялізму поет твердо показує напрям своїм юним послідовникам. Поетові вчуваються Божі слова до справжніх борців за першенство духовости.

„Хто вас хлібом накормить, той враз
„З хлібом піде до гною,
„Та хто духа накормить у вас,
„Той зіллється зо мною...

Своїх молодих послідовників поет вважає борцями за скарби духа, хоч це й не таке легке завдання:

„І підуть вони в безвість віків,
„Повні туги і жаху,
„Простувать в ході духові шлях —
„І вмирати на шляху...

Боротьба за культурні народні цінності, за першенство

духовости має стати основою трудів молодого покоління, хоч за те й треба буде „вмирати на шляху“ осягнення таких цінностей. Це не повинно застрашувати й спиняти ентузіястів духа; вони сміло прямують вперед до мети.

— — — — — — — — — — — — — — —

Поданий тут текст поеми взято з другого авторизованого видання. Перше видання виникло заходами самого автора, а друкувалося в друкарні Наукового Товариства під зарядом Беднарського, що свої друкарсько-правописні правила та тлумачення термінів приклав до Франкової поеми.

Друге видання вийшло, як зазначає автор, з кількома тільки дрібними поправками 1912 р. Наступні видання повторюють авторизовані тексти без порівнання з оригіналом поеми. Так ця справа й залишається. Для наукового видання тексту ще не настав час за відсутністю автографу.

II

Поема „МОЙСЕЙ“

3025

Пролог

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю, 1
Людським призирством, ніби струпом вкритий!

Твоїм будучим душу я тривожу,
5 Від сорому, який нащадків пізних 2
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм, 3
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

10 Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність 4
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло, 5
15 Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю 6
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кров'ю
20 Твоїх борців? Йому вже не пишаться 7
У красоті, свободі і здоров'ю?

Задармо в слові твойому іскряться
І сила й мякість, дотеп і потуга, 8
І все, чим може вгору дух підняться?

25 Задармо в пісні твоїй ллється туга
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання, 9
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зідхання
Тобі судились! Вірю в силу духа 10
30 І в день воскресний твойого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну 11
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
35 Що мілійони порива з собою, 12
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, — 13
Не нам тебе провадити до бою!

40 Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі, 14
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий, 15
45 По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми ж цей спів хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний; 16
Твоїй будуччині задаток слізьми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

Д. 20. липня 1905.

Увага: В прологові й у поемі цифрами з лівого боку означено кількість віршів, а з правого боку — кількість строф.

Поема

I

Сорок літ проблукавши Мойсей
По арабській пустині,
Наблизився з народом своїм
О межу к Палестині.

Тут ще піски й червоні, як ржа,
Голі скелі Моава,
Та за ними синіє Йордан
І діброви й мурава.

По моавських долинах марних
Ось ізраїль кочує;
За ті голі верхи перейти
Він охоти не чує.

Під подертими шатрами спить
Кочовисько ледаче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та бодяччя.

Що чудовий обіцяний край,
Що смарагди й сафіри
Вже ось ось за горою блистять —
З них ніхто не йме віри.

Сорок літ говорив їм пророк
Так велично та гарно
Про обіцяну ту вітчину —
І все пусто та марно.

Сорок літ сафіровий Йордан
І долина пречудна
Їх манили й гонили, немов
Фата-морґана злудна.

І зневірився люд і сказав:
„Набрехали пророки!
У пустині нам жить і вмирать!
Чого ще ждать? І доки?

І покинули ждать, і бажать.
І десь рваться в простори,
Слать гонців і самим визирать
Поза ржавії гори.

День за днем по моавських ярах,
Поки спека діймає,
У дрантивих наметах своїх
Весь ізраїль дрімає.

Лиш жінки їх прядуть та печуть
В грані м'ясо козяче,
А воли та осли їх гризуть
Осети та бодяччя;

Та дрібна дітвора по степу
Дивні іграшки зводить:
То воює, мурує міста,
То городи городить.

І не раз напів сонні батьки
Головами хитають:
„Де набрались вони тих забав?“ —
Самі в себе питають.

„Адже в нас не видали того,
Не чували в пустині!
Чи пророцькі слова перейшли
В кров і душу дитині?“

II

Лиш один з-поміж цеї юрби
У шатрі не дрімає
І на крилах думок і журби
Поза гори літає.

Це Мойсей, позабутий пророк,
Це дідусь слабосилий,
Що без роду, без стад і жінок
Сам стоїть край могили.

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Із неволі в Міцраїм свій люд
Вирвав він, наче буря,
І на волю спровадив рабів
Із тіснин передмур'я.

Як душа їх душі, підіймавсь
Він тоді многі рази
До найвищих, піднебних висот
І відхнення й екстази.

І на хвилях бурхливих їх душ
У дні проби і міри
Попадав він із ними нераз
У безодню зневіри.

Та тепер його голос зомлів,
І погасло вітхнення,
І не слухає вже його слів
Молоде покоління.

Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху — це казка;
М'ясо стад їх і масло і сир —
Це найвищая ласка.

Що з Міцраїм батьки і діди
90 Піднялись до походу,
На їх погляд це дурість і гріх 23
І руїна народу.

Серед них Авірон і Датан
Верховодять сьогодні;
95 На пророцькі слова їх одвіт: 24
"Наші кози голодні!"

І на поклик його у похід:
„Наші коні не куті".
На обіцянки слави й побід: 25
100 „Там войовники люті".

На принади нової землі:
„Нам і тут не поґано".
А на згадку про Божий наказ: 26
„Замовчи ти, помано!"

105 Та коли загрозив їм пророк
Новим гнівом Єгови,
То йому заказав Авірон 27
Богохульні промови.

А на зборах ізрайля синів,
110 Честь віддавши Ваалу,
Голосистий Датан перепер 28
Ось якую ухвалу:

„Хто пророка із себе вдає
І говорить без зв'язку,
115 І обіцює темній юрбі 29
Божий гнів, або ласку —

„Хто до бунту посміє народ
Накликати, до зміни,
І манити за гори, настріть 30
120 Кінцевої руїни —

„Той на пострах безумцям усім
Між оцим поколінням
Хай опльований буде всіма 31
І побитий камінням".

III

125 Вечоріло. Поменшала вже
Цілоденная спека;
Над горою край неба палав, 32
Мов пожежа далека.

Наче дощ золотий із небес,
130 Полила прохолода;
Починається рух у шатрах 33
Кочового народа.

Звільна, плавно ступаючи, йдуть
Кам'яними стежками
135 Чорнобриві гебрейки бичем 34
З глиняними збанками —

Із збанками на головах ген
Під скалу до криниці,
А в руках їх мішки шкіряні,
Щоб доїти ягниці.

Старші діти по голім степу,
Наче зайчики, ґрають,
В перегони біжать і кричать,
Або з луків стріляють.

Де-де чути квиління з шатра,
Або регіт дівочий;
Там хтось пісню заводить сумну,
Наче степ у тьмі ночі.

Та ось старші, батьки та діди
Із наметів виходять
І по горах, по голім степу
Скрізь очима поводять.

Чи не видно ворожих їздців
Де за жовтим туманом?
Чи не котить де південний біс
Пісковим гураґаном?

Ні, спокій! І розмови пішли
Ті звичайні, сусідські:
„Щораз менше в ягниць молока,
І ягнятка ось-тіцькі!

„Навіть що: для ослиць не стає
Будякової паші!
Доведеться кудись кочувать
На пасовиська кращі.

„Авірон радить край Мадіям,
А Датан іще далі,
А Мойсей? Той замовкне мабуть
По вчорашній ухвалі“.

Автім в таборі гомін і рух,
Біганина і крики;
Із шатрів вибігає народ
І малий і великий.

Що таке? Чи то ворог іде?
Чи впав звір у тенета?
Ні, Мойсей! Глянь, Мойсей вихожа
Із свойого намета.

Хоч літа його гнуть у каблук
Із турботами в парі,
То в очах його все щось горить,
Мов дві блискавки в хмарі.

Хоч волосся все біле, як сніг,
У старечій оздобі,
То стоять ще ті горді жмутки,
Як два роги на лобі.

Він іде на широкий майдан,
Де намет заповіта
Простяга свої штири роги
В штири сторони світа.

В тім наметі є скриня важка,
190 Вся укована з міди, 48
В ній Єгови накази лежать,
Знаки волі й побіди.

Та давно вже не входить ніхто
До намета святого,
195 Його жах стереже день і ніч, 49
Мов собака порога.

Але камінь великий лежить
Край намета до сходу;
З того каменя звичай велить 50
200 Промовлять до народу.

На той камінь зіходить Мойсей —
І жахнулися люди.
Та невже ж волі всіх на докір 51
Він пророчити буде?

205 І прийдеться розбить, розтоптать,
Як гнилую колоду,
Кого наші батьки і діди 52
Звали батьком народу?

Ось між чільними вже Авірон
210 Червоніє з досади,
А середнім щось шепче Датан, 53
Лихий демон громади.

IV

„Вчора ви, небожата мої,
Раду радили глупу;
215 Це хотів я сказать вам тепер 54
Замість першого вступу.

„Ухвалили печать наложить
На язик мій, на душу —
То ж тепер вам усім вперекір 55
220 Говорити я мушу.

„Зрозумійте й затямте собі,
Ви, сліпців покоління,
Що, як зглушите душу живу, 56
Заговорить каміння.

225 „Вчора ви присяглися свій слух
Затикать на промови
Не мої, не тих глиняних уст, 57
А самого Єгови.

„Бережіться, а то він до вас
230 Заговорить по-свому,
Заговорить страшніше сто раз, 58
Як в пустині рик грому.

„А від слів його гори дрижать,
І земля подається,
235 Ваше серце, як листя в огні, 59
Зашкрумтить і зов'ється.

„Вчора ви прокляли всякий бунт —
І кляли його всує,
Бо напроти тих глупих проклять
Ваше серце бунтує.

„Бо в те серце Єгова вложив,
Наче квас в прісне тісто,
Творчі сили — ті гнатимуть вас
У призначене місто.

„Вчора ви уважали спокій
Найблаженішим станом;
Та чи радився ум ваш при тім
З вашим Богом і Паном?

„Чи то Він для спокою призвав
З міста Ур та з Гаррана
Авраама і плем'я його
На луги Канаана?

„Для спокою їх потім водив
По йорданськім поділлю
Семилітнім їх голодом гнав
Аж над береги Нілю?

„Якби хтів вас в спокою держать,
Наче трупа у крипті.
То ви й доси, як сірі воли,
Гнули б шиї в Єгипті.

„Тим то буду до вас говорить
Не від себе, а владно,
Щоб ви знали, що з Богом на прю
Виступать непорадно.

„Бо Єгови натягнений лук
І тетива нап'ята,
І наложена стрілка на ній —
І то ви є стріла та.

„Як стріла вже намірена в ціль,
Наострена до бою,
Чи подоба стрілі говорить:
„Я бажаю спокою?"

„А що вчора ви тут присягли
На подобу жіноцтва
Більш не слухать обітниць моїх,
Ні погроз, ні пророцтва —

„То навмисно про все те до вас
Побалакати хочу:
І обітницю дам, що прийде,
Погрожу й попророчу.

„І ви мусите слухать, хоч злість
Вб'є вам жало студене,
Рад я знать, чия перша рука
Підійметься на мене!"

285 „Зареклися ви слухати слів
Про Єговину ласку,
Тож, мов дітям безумним, я вам, 72
Розповім одну казку:

„Як зійшлися колись дерева
290 На широкім роздолі.
„Оберімо собі короля 73
По своїй вольній волі.

„Щоб і захист нам з нього і честь,
І надія й підмога,
295 Щоб і пан наш він був, і слуга, 74
І мета, і дорога“.

„І сказали одні: „Вибирать —
На одне всі ми звані.
300 Най царює над нами вовік 75
Отой кедр на Ливані.

„І згодилися всі дерева,
Стали кедра благати:
„Ти зійди з своїх гордих висот, 76
Йди до нас царювати“.

305 „І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чого забажали?
Щоб покинув я сам ради вас 77
Свої гори і скали?

„Щоб покинув я сам ради вас
310 Блиски сонця й свободу,
Бувши вольним, пустився служить 78
Збиранині народу?

„Ви корону мені принесли?
Що мені це за шана!
315 Я й без неї окраса землі 79
І корона Ливана“

„І вернулися всі дерева,
Стали пальму благати:
”Ти між нами ростеш, нам рідня, 80
320 Йди до нас царювати”.

„І сказала їм пальма: „Брати,
Що це вас закортіло?
Царювати й порядки робить, 81
Це моє хіба діло?

325 „Щоб між вами порядки робить,
Чи ж я кинути в силі
Свої квіти пахучі та свій 82
Плід — солодкі дактилі?

Мало б сонце даремно мій сік
330 Вигрівати щоднини?
Мого плоду даремно шукать 83
Око звіря й людини?

„Хай царює, хто хоче, у вас;
Я на троні не сяду,
335 Я волію всім давать свою тінь 84
І поживу й розраду".

„І погнулися всі дерева
Під думками важкими,
Що не хоче ні пальма, ні кедр 85
340 Царювати над ними.

"Нумо рожу благать! Та вона
Всьому світові гожа,
Без корони — цариця рослин, 86
Преподобниця Божа.

345 „Нумо дуба благати! Та дуб,
Мов хазяїн багатий,
Своїм гіллям, корінням і пнем, 87
Жолудьми все занятий.

„Нум березу благать! Та вона,
350 Панна в білому шовку,
Розпуска свої коси буйні, 88
Тужно хилить головку,

„І сказав хтось, неначе на жарт,
Оте слово діточе:
355 Ще хіба би терна нам просить, 89
Може терен захоче".

„І підхопили всі дерева
Це устами одними,
І взялися просити терна, 90
360 Щоб царем був над ними.

„Мовив терен: „Це добре вам хтось
Підповів таку раду.
Я на вашім престолі якстій 91
Без вагання засяду.

365 „Я ні станом високий, як кедр,
Ні, як пальма вродливий,
І не буду, як дуб, самолюб, 92
Як береза, тужливий.

„Здобуватиму поле для вас,
370 Хоч самому не треба;
І стелитися буду внизу, 93
Ви ж буяйте до неба.

„Боронитиму вступу до вас
Спижевими спичками,
375 І скращатиму всі пустирі 94
Молочними квітками.

„І служитиму зайцю гніздом
Пристановищем птаху,
Щоб росли ви все краще, а я 95
380 Буду гинуть на шляху".

У глибокім мовчанню цю річ
Вухом ловлять гебреї.
„Це вам казка, — промовив Мойсей, — 96
Ось вам виклад до неї:

„Дерева — це народи землі,
А король у їх колі — 97
Божий вибранець, син і слуга
Господевої волі.

„Як народи Єгова создав,
Мов літорослі в полю, 98
Заглядав всім у душу й читав
З неї кожного долю.

„Заглядав їм у душу, яка
Їх удача й причина, 99
І шукав, кого з них би собі
Обібрати за сина.

„І не взяв отих гордих, грімких,
Що б'ють в небо думками, 100
І підносять могутню п'яту
Над людськими карками.

„І не взяв багачів-дукачів,
Що всю землю пліндрують, 101
Людським золотом і потом собі
Домовини мурують.

„І не взяв красунів-джиґунів,
Що на лірах брязкочуть, 102
І свій хист у мармурі, в піснях
Віковічнити хочуть.

„ Згордував усю славу, весь блиск
І земне панування, 103
І всі пахощі штук, і усе
Книжкове мудрування.

„І як терен посеред дерев
Непоказний на вроду 104
І не має він слави собі
Ані з цвіту, ні з плоду,

„Так і вибраний Богом народ
Між народами вбогий; 105
Де пишнота і честь, там йому
За високі пороги.

„Між премудрими він не мудрець,
У війні не войовник, 106
У батьківщині своїй він гість
І всесвітній кочовник.

„Та поклав йому в душу свій скарб
Серцевідець Єгова, 107
Щоб він був, мов світло у тьмі,
Мов скарбник його слова.

„На безмежну мандрівку життя
430 Дав йому запомогу, 108
Заповіти й обіти свої,
Наче хліб на дорогу.

"Але заздрий Єгова, наш Бог,
І грізний і сердитий: 109
435 Те, що він полюбив, хай ніхто
Не посміє любити!

„Тож на вибранця свого надів
Плащ своєї любови 110
Недоступний, колючий, немов
140 Колючки ті тернові.

„І зробив його острим, гризким,
Мов кропива — жеруха, 111
Аби міг лише сам він вдихать
Аромат його духа.

445 „І посольство йому дав страшне
Під сімома печатьми, 112
Щоб в далеку будуччину ніс,
Ненавиджений братьми.

„Горе тому нездарі послу,
450 Що в ході задрімає, 113
Або Божу зневаживши річ,
Сам печать розламає!

„Вийме інший посольство страшне
Лінюхові з долоні, 114
455 Побіжить і осягне мету
І засяє в короні.

„Та щасливий посол, що свій лист
Донесе скоро й вірно; 115
Дасть вінець йому царський Господь
460 І прославить безмірно.

„О Ізраїлю, ти той посол
І будучий цар світа! 116
Чом не тямиш посольства свого
І його заповіта?

465 „Твоє царство не з цеї землі,
Не мирська твоя слава! 117
Але горе, як звабить тебе
Світовая забава.

„Замість статися сіллю землі —
470 Станеш попелом підлим; 116
Замість всім з'єднать ласку — ти сам
Станеш ласки негідним.

„Замість світ слобонити від мук
І роздору і жаху — 119
475 Будеш ти, мов розчавлений черв,
Що здихає на шляху".

VII

І з'їдливо сказав Авірон:
„Мосціпане Мойсею,
Страх загрів і напудив ти нас
Приповісткою цею!

„Між народами бути терном!
За цю ласку велику
Справді варто в Єгові твоїм
Признавати владику.

„І послом його бути — це честь!
І в незнане будуче
Запечатані письма носить —
Це манить нас найдужче.

„Це якраз доля того осла,
Що зав'язані міхи
З хлібом носить, голод терпить
Для чужої потіхи.

„Ще гебреї з ума не зійшли,
Долі ліпшої варті,
І осягнуть, як честь віддадуть
І Ваалу й Астарті.

„Хай Єгова собі там гримить
На скалистім Синаю —
Нам Ваал дасть багатства і власть
У великому краю.

„Хай Єгові колючі терни
Будуть любі та гожі,
Нас Астарти рука поведе
Поміж мірти і рожі.

„Наш уділ Сенаар та Гарран,
А наш шлях до востоку,
А на захід у твій Канаан
Не поступимо й кроку.

„Все те ясне, не варто про це
І балакати далі.
Та от: що нам з тобою зробить
По вчорашній ухвалі?

„Бить камінням руїну стару?
Шкода заходу й труду.
Дечим може ще він послужить
Ізраїльському люду.

„Майстер він говорити казки,
Миляну пускать баньку,
Тож приставмо його до дітей
За громадськую няньку".

Так сказав він, і регіт піднявсь,
А з тим реготом в парі
По народі йшов клекіт глухий,
Мов у градовій хмарі.

525 Та спокійно відмовив Мойсей:
„Так і будь, Авіроне!
Що повиснути має колись, 132
Те і в морі не втоне.

„Канаана тобі не видать
530 І не йти до востоку; 133
З цього місця ні вперед ні взад
Ти не зробиш ні кроку“.

І мертвецька тиша залягла
На устах всього люда,
535 І жахнувсь Авірон і поблід, 134
Сподіваючись чуда:

Але чуда нема! Авірон
В сміх! А з сміхом тим в парі
По народі йшов клекіт глухий, 135
540 Як у градовій хмарі.

VIII

І піднявся завзятий Датан:
„Дармо грозиш, пророчиш!
Ось як я тобі правду скажу, 136
Може й слухать не схочеш:

545 „Признавайсь: не на теє ти вчивсь
У єгипетській школі,
Шоб, дорісши, кайдани кувать 137
Нашій честі і волі?

„Признавайсь: не на те ходив
550 У єгипетську раду,
Щоб з мудрцями й жерцями кувать 138
На Ізраїля зраду?

„Признавайся: було там у них
Віщування старинне,
555 Що від дуба й дванадцяти гіль 139
Власть Єгипта загине?

Знали всі, фараон і жерці,
Що той дуб і ті гіллі —
Це Ізраїля дванадцять колін 140
560 Розбуялих на Нілі.

„І жахались, що мимо всіх праць
І знущань і катовань
Той Ізраїль росте та росте, 141
Як та Нілева повінь.

565 „Знали всі: як в гебрейській сім'ї
Родить первенця мати,
То в єгипетській мусить в той день 142
Первородне вмирати.

„Та не знав ніхто ради на це,
570 Не придумав підмоги,
Тілько ти, перекинчик, упав 143
Фараону під ноги.

„І сказав: „Ти дозволь їх мені
Повести у пустиню,
575 Я знесилю і висушу їх 144
І покірними вчиню”.

„І додержав ти слова, повів
Нас, мов глупу отару,
Фараону на втіху в піски, 145
580 Нам на горе і кару.

„Скілько люда в пустині лягло!
Ті піски і ті скали
Сотням тисяч Ізрайля синів 146
Домовиною стали!

585 „А тепер, коли з наших ватаг
Тілько жмінька лишилась,
І Ізраїля сила грізна 147
По пісках розгубилась,

„Коли дух наш хоробрий упав,
590 Мов нелітня дитина,
І завзяття пом'якло в душі, 148
Наче мокрая глина —

„Ти ведеш нас у цей Канаан,
Мов до вовчої ями.
595 Адже зверхником тут Фараон 149
Над усіми князями!

„Це ж безумство тиснутися нам
Самохітно до пастки!
Чи нам тут воювать єгиптян, 150
600 Чи просити їх ласки?”

„О Датане, — промовив Мойсей, —
Не журися, мій сину!
Канаана тобі не видать, 151
Не гнуть гордую спину.

605 „Ще одно повідаю тобі,
Небораче Датане:
При смерті тобі й п'яді землі 152
Під ногами не стане”.

„Гей, гебреї! — Датан закричав —
610 Ви ж клялися Ваалу!
Чи ж забули так скоро свою 153
Учорашню ухвалу?

„За каміння! Він кпить собі з нас,
Так як кпив разів много.
615 Хай загине він краще один, 154
Як ми всі через нього!”

„Хай загине! — кругом загуло —
І ось тут йому й амінь!”
Тілько диво — ні одна рука 155
620 Не сягнула по камінь.

І Датан зміркувався якстій:
„Забирайся в тій хвилі!
Щоб ми кров'ю твоєю під ніч 156
Своїх рук не сквернили!”

625 І юрба мов шалена, ревла:
„Забирайся ще нині!” 157
І лунав її рев, мов крутіж —
Гураґан по долині.

IX

Але ось підняв голос Мойсей
630 У розпалі гнівному, 158
Покотились слова по степу,
Наче розкоти грому:

„Горе вам, нетямущі раби
На гордині котурні! 159
635 Бо ведуть вас, неначе сліпих,
Ошуканці і дурні.

„Горе вам, бунтівничі уми!
Від Єгипту почавши, 160
Проти власного свого добра
640 Ви бунтуєтесь завше.

„Горе вам, непокірні, палкі,
Загорілі й уперті! 161
Тим упором, мов клином, самі
У нутрі ви роздерті.

645 „Як кропива, ви руку жжете,
Що, мов цвіт, вас плекає; 162
Як бугай, бодете пастуха,
Що вам паші шукає.

„Горе вам, що зродив вас Господь
650 Всього людства багаттям, 163
Бо найвищий цей дар буде ще
Вам найтяжчим прокляттям!

„Бо коли вас осяє Господь
Ласки свої промінням, 164
655 Ви послів і пророків його
Поб'єте все камінням.

„Кожну ж крапельку крови тих слуг
І чад своїх найкращих 165
Буде мстити Єгова на вас
660 І на правнуках ваших.

„Буде бити і мучити вас,
Аж заплачете з болю 166
І присягнете в горю чинить
Його праведну волю.

665 „Та, як кара жорстока мине,
Знову карк ваш затвердне, 167
Черга злочинів, кар і жалю
Знов свій закрут оберне.

„Горе вам, бо століття цілі
670 Житимете в тій школі, 168
Поки навчитесь плавно читать
Книгу Божої волі!

„Бачу образ ваш: в лісі пастух
З бука чиру надерши,
675 У воді мочить, сушить, потім 169
Б'є й толочить найперше,

„Поки губка та зм'якне, як пух,
І візьметься в ній сила
З-під удару підхопити вмить 170
680 Яру іскру з кресила,

„Ти, Ізраїлю, чир той! Тебе
Так товктиме Єгова,
Поки зм'якнеш на губку й спімнеш 171
Іскру Божого слова.

685 „Ти підеш до своєї мети,
Як бидля в плуг нераде...
Горе тим, що Єгови кулак 172
На карки їх упаде!

„Ти далеко в минуле глядиш
690 І в будучі дороги,
Та на близькі терни та пеньки 173
Все збиватимеш ноги.

„Наче кінь той здичілий летиш
У безодню з розгону
695 І колись за ярмо ще свою 174
Проміняєш корону.

„Стережись, щоб обітниць своїх
Не відкликав Єгова,
Щоб за впертість на тобі однім 175
700 Не зломав свого слова!

„І щоб він не покинув тебе
Всім народам для страху,
Як розтоптану красу змію, 176
Що здихає на шляху!"

705 Похилившися, слухали всі
Мовчазливі, понурі,
Лиш у грудях сопло щось глухе, 177
Наче подихи бурі.

X

Добігало вже сонце до гір
710 Величезне, червоне,
І було, мов герой і пливак, 178
Що знесилений тоне.

По безхмарному небі плила
Меланхолія тьмяна,
715 І тремтіло шакалів виття, 179
Мов болючая рана.

Затремтіло щось людське, м'яке
В старім серці пророка,
І понизила лет свій на мить 180
720 Його думка висока.

Чи ж все буть йдому кар вістуном
І погрозою в людях?
І мов хоре, голосне дитя,
Щось захлипало в грудях.

„О Ізраїлю, якби ти знав,
Чого в серці тім повно!
Якби знав, як люблю я тебе
Як люблю невимовно!

„Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, будуче моє,
І краса і держава.

„Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзяттю —
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю.

„Але ні, не самого себе
Я у тобі кохаю:
Все найкраще, найвище, що знав,
Я у тебе вкладаю.

„О Ізраїлю, не тям ти того
Богохульного слова:
Я люблю тебе дужче, повніш,
Ніж сам Бог наш Єгова.

„Мілійони у нього дітей,
Всіх він гріє і росить,
А у мене ти сам лиш, один,
І тебе мені досить.

„І коли з мілійонів тебе
Вибрав він собі в слуги,
Я без вибору став твій слуга,
Лиш з любови і туги.

„І коли він для себе бере
Твою силу робочу,
Я, Ізраїлю, від тебе собі
Нічогісько не хочу.

„І коли він жадає кадил
І похвали й пошани,
Я від тебе невдячність прийму
І наруги і рани.

„Бо люблю я тебе не лише
За твою добру вдачу,
А й за хиби та злоби твої,
Хоч над ними і плачу.

„За ту впертість сліпую твою,
За ті гордощі духа,
Що, зійшовши на глупий свій шлях,
Навіть Бога не слуха.

„За брехливість твого язика,
За широке сумління,
Що держиться земного добра,
Мов ціпкеє коріння.

„За безсоромність твоїх дочок,
За палке їх кохання,
775 І за мову й звичаї твої, 194
За твій сміх і дихання.

„О Ізраїлю, чадо моє!
Жалься Богу Шаддаю! 195
Як люблю я безмірно тебе,
780 А проте покидаю.

„Бо вже близька година моя,
Та остання, незнана, 196
А я мушу, я мушу дійти
До межі Канаана.

785 „Так бажалось там з вами входить
Серед трубного грому! 197
Та смирив мене Бог, і війти
Доведеться самому.

„Та хоч би край Йордана мені
790 Зараз трупом упасти, 198
Щоб в обіцянім краю лише
Старі кості покласти.

„Там я буду лежать і до гір
Цих моавських глядіти, 199
795 Аж за мною прийдете ви всі,
Як за мамою діти.

„І пошлю свою тугу до вас,
Хай за поли вас миче, 200
Як той пес, що на лови у степ
800 Пана свойого кличе.

„І я знаю: ви рушите всі,
Наче повінь весною, 201
Та у славнім поході своїм
Не питайте за мною.

805 „Хай наперед іде ваш похід,
Наче бистрії ріки! 202
О Ізраїлю, чадо моє,
Будь здоровий навіки!”

XI

А як з табора вийшов у степ,
810 То ще гори горіли, 203
І манив пурпуровий їх шлях
До далекої цілі.

А ярами вже пітьма лягла
І котилася в доли; 204
815 В серці вигнанця плакало щось:
„Вже не верну ніколи!”

Ось гебрейська біжить дітвора,
Що по полю гуляла, 205
Окружила Мойсея, за плащ
820 І за руку чіпляла.

„Ах, дідусь! Ти куди йдеш під ніч?
Будь, дідусеньку, з нами! 206
Глянь, який збудували ми мур,
Які башти і брами!”

825 „Гарно, діти, будуйте свій мур,
Та не час мені ждати; 207
Пограничний мур смерти й життя
Я іду оглядати”.

„Ой, дідусю! поглянь, у яру
830 Скорпіона ми вбили! 208
А в тернині аж троє малих
Зайченяток зловили”.

„Добре, дітки! Вбивайте усіх
Скорпіонів ви сміло! 209
835 Хоч не праведне, але проте
Пожиточне це діло.

„А неправедне, бо й скорпіон
Жить у світі бажає; 210
А чи ж винен він тому, що їдь
840 У хвості своїм має?

„Але зайчиків ви віднесіть
Там назад, де спіймали. 211
Адже ж мама їх плаче! Про це
Ви хіба не гадали?

845 „Милосердними треба вам буть
Задля всього живого! 212
Бо життя — це клейнод, хіба ж є
Що дорожче над нього?”

„Зачекай ще, дідусю, не йди!
850 Сядь у нашій громаді, 213
Оповідж нам пригоди свої.
Ми так слухати раді!

„Оповідж, як ти був молодим,
Скілько бачив ти дива, 214
855 Як стада свого тестя ти пас
На верхів'ях Хорива.

„Як ти корч той терновий узрів,
Що горить, не згарає, 215
І як голос почув ти з корча,
860 Що аж жах пробирає”.

„Не пора мені, діти, про це
Говорити широко. 216
Бачте: ніч вже тумани несе,
Гасне деннеє око.

965 „Та прийде колись час і для вас
В життєвому пориві, 217
Появиться вам кущ вогняний,
Як мені на Хориві.

„Стане свято в вас, мов у храму,
870 В той момент незабутній, 218
І озветься до вас із вогню
Отой голос могутній:

„Здійми обув буденних турбот,
Приступи сюди сміло,
875 Бо я хочу послати тебе 219
На великеє діло”.

„Не гасіте ж святого вогню,
Щоб, як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказать: 220
880 „Я готовий, о Пане!”

Довго ще міркували дітки
Над пророцькою річчю,
Коли сам він нечутно пішов 221
Ночі й пітьмі на стрічу.

885 Довго висів і смуток і жаль
Над мовчазними дітьми,
Поки темний його силует 222
Щез зовсім серед пітьми.

XII

„Обгорнула мене самота,
890 Як те море безкрає,
І мій дух, мов вітрило, її 223
Подих в себе вбирає.

„О, давно я знайомий, давно
З опікункою тою!
895 Увесь вік, чи в степах, чи з людьми 224
Я ходив самотою.

„Мов планета блудна, я лечу
В таємничу безодню,
І один чую дотик іще — 225
900 Дивну руку Господню.

„Тихо скрізь, і замовкли уста,
Запечатано слово,
Тільки ти на дні серця мого 226
Промовляєш, Єгово.

905 „Лиш тебе моє серце шука
У тужливім пориві!...
Обізвися до мене ще раз, 227
Як колись на Хориві!

„Ось я шлях довершив, що тоді
910 Ти вказав мені, батьку,
І знов сам перед тебе стаю, 228
Як був сам на початку.

„Сорок літ я трудився, навчав,
Весь заглиблений в тобі,
915 Щоб з рабів тих зробити народ 229
По твоїй уподобі.

„Сорок літ, мов коваль, я клепав
Їх серця і сумління,
І до того дійшов, що уйшов 230
920 Від їх кпин і каміння.

„Саме в пору, як нам би в землі
Обітованій стати!... 231
О Всезнавче, чи знав ти вперед
Про такі результати?

925 „І ворушиться в серці гриза:
Може я тому винен? 232
Може я заповіти твої
Не справляв, як повинен?

„О Єгово, я слізно моливсь:
930 Я слабий, я немова! 233
Кому іншому дай цей страшний
Маєстат свого слова!

„І ось сумнів у душу мені
Тисне жало студене... 234
935 О Всесильний, озвися, чи ти
Задоволений з мене?"

Так ідучи, молився Мойсей
У сердечному горі, 235
Та мовчала пустиня німа,
940 Тихо моргали зорі.

XIII

Аж почувся притишений сміх
Край саміського боку, 236
Наче хтось біля нього ішов,
Хоч не чуть було кроку.

945 І почулися тихі слова,
Мов сичання гадюки: 237
„Цвіт безтямности плодить усе
Колючки лиш і муки.

„А як вийде самому той плід
950 Донести не спромога — 238
То найкраще увесь свій тягар
Положити на Бога".

Мойсей.

„Хтось говорить! Чи в моїм нутрі
Власне горе шалене? 239
955 Чи отут може демон який
Насміхається з мене?"

Голос.

„Аж тепер усумнився в своє
Реформаторське діло? 240
Сорок літ ти був певний і вів,
960 Хоч насліпо, та сміло!"

Мойсей.

„Хтось говорить! Чом чоло моє
Покривається потом? 241
Страшно? Ні! Та по серці це йде,
Мов розпаленим дротом".

Голос.

965 „У гордині безмежній свій люд
Ти зіпхнув з його шляху, 242

Щоб зробить, яким сам його хтів —
Чи не пізно для страху?"

Мойсей.

„Хто ти, дивний? Не бачу тебе,
970 Та від себе не струшу! 243
Тілько чую, як зір твій мені
Все вгризається в душу".

Голос.

„Чи так важно, хто я? Хто зумів
Наказать колись морю, 244
975 Тому важно не хто, але що,
І чи правду говорю!"

Мойсей.

„Ні, неправда, що з гордощів я
Розпочав своє діло, 245
Тілько, бачучи люд у ярмі,
980 Моє серце боліло".

Голос.

„Бо ти чув себе братом рабів,
І це стидом палило, 246
І захтів їх зробити таким,
Щоб тобі було мило".

Мойсей.

985 „Так, з низин тих мрячних і лячних
Я хотів їх піднести 247
Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і чести".

Голос.

„Та творця, що послав їх там вниз,
990 Ти не радивсь в ту пору; 248
Аж тепер, як упав ти, його
Кличеш в свойому горю",

Мойсей.

„Ні, на це ж мене пхнуло його
Всемогуче веління, 249
995 В темну душу хоривський вогонь
Надихнув просвітління".

Голос.

„Гей, а може хоривський вогонь
Не горів на Хориві, 250
Лиш у серці завзятім твоїм,
1000 У шаленім пориві?

„Може голос, що вивів тебе
На похід той нещасний, 251
Був не з жадних горючих купин,
А твій внутрішній, власний?

1005 „Адже пристрасть засліплює зір,
А бажання — це ж чари, 252
Плодить оку і світ і богів,
Як пустинні мари.

„Те бажання, що, наче шакаль,
1010 У душі твоїй вило — 253
Лиш воно тебе їх ватажком
І пророком зробило".

Мойсей.
„Ах, від слів тих я чую себе
Сто раз більш в самотині!
1015 Хто ти, вороже 254
Голос.
„Я Азазель.
Темний демон пустині".

XIV

Було темно. Лиш зорі яркі
Миготіли з простору. 255
Простував при їх блиску Мойсей
1020 Усе вгору та вгору.

Без стежок. Серед пітьми вели
Його дивнії звуки: 256
То квиління гієни в яру,
То знов шелест гадюки.

1025 Він ішов, не ставав, мов герой
До останнього бою, 257
Та у серці важка боротьба
Ішла з самим собою.

„Те бажання — кричало там щось —
1030 Виплід сорому й болю — 258
Це був кущ вогняний, що велів
Вирвать люд мій на волю?...

„Те бажання — це був той вогонь,
І була тота сила, 259
1035 Що для мене Єгови наказ
І Єгову створила?

„Те бажання: братам помогти
І їх сльози обтерти — 260
Це той гріх, що за нього я варт
1040 І прогнання і смерти?

„Ні, не те! бережись і не крив
Сам душею своєю! 261
Це бажання святе! Та чи гріх
Не підповз там змією?

1045 „Чи не був же ти їх ватажком,
Паном душ їх і тіла? 262
І чи власть та бажання святі
В твоїм серці не з'їла?

„Чи новим фараоном для них
1050 І ще тяжчим не був ти, 263
Бо в їх душу контролем своїм
В їх сумління сягнув ти?...

„Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові; 264
1055 Легко власний свій забаг подать
За веління Єгови.

„Що, як ти сорок літ оцих був
Шалом Божеським хорий, 265

Замість Божого їм накидав
1060 Власний плян тіснозорий?

„Адже ж може в Єгипті вони,
Множачись серед муки, 266
Могли вирости в силу й забрать
Увесь край в свої руки?

1065 „Відірвавши від ґрунту їх там
І завівши в пустиню, 267
Чи подумав ти: може оцим
Злочин лютий я чиню?

Що значить безґрунтовій юрбі
1070 Обіцяти свободу? 268
Чи не те ж, що з землі вирвать дуб
І пустити на воду?

Чи не правду говорить Датан:
„Старі гнізда лишили, 269
1075 А новії здобути нема
Ні охоти, ні сили?"

„О Єгово, озвися, скажи:
Я чинив твою волю, 270
Чи був іграшка власних скорбот
1080 І засліплення й болю?

„О Єгово, озвися! Чи й ти
Здобуваєш дар мови 271
Лиш у пристрасті нашій, у снах,
У розбурханій крові?"

1085 Та Єгова мовчав, лише чуть
Лиховісні звуки: 272
То квиління гієни в яру,
То знов шелест гадюки.

XV

Підіймалося сонце над степ,
1090 Мов багровеє коло, 273
І промінням, мов стрілами, тьму
Прошибало й кололо.

У промінню тім Небо-гора,
Мов цариця в пурпурі, 274
1095 Над всі гори найвище здійма
Свої ребра понурі.

На найвищому шпилі гори,
Вище зломів і кантів 275
Хтось недвижно стоїть, мов один
1100 З предковічних гігантів.

Там високо над чвари землі,
Над всі шуми і згуки 276
Він стоїть і до неба простяг
Розпростертії руки.

1105 У сходовому сяйві небес,
В пурпуровім промінню 277
Колосальний його силует
Видно геть у пустиню.

І летять із гебрейських шатрів
1110 Затурбовані зори, 278
Мов гонці до гіганта того
На осяяні гори.

„Це Мойсей!" — одні одним уста
Промовляють несміло, 279
1115 Та не вимовлять того, що там
У серцях защеміло.

Це Мойсей на молитві стоїть
Розмовляючи з Богом, 270
І молитва та небо боде,
1120 Мов поломінним рогом.

Хоч заціплені міцно уста,
І не чуть його мови, 281
Але серце його розмовля
І кричить до Єгови.

1125 Підіймається сонце, пала
Вся небесная стеля, 282
І стоїть на молитві Мойсей
Нерухомий, як скеля.

Вже полуденний демон степом
1130 Шле знесилля і змору, 283
Та Мойсея, мов руки чиїсь,
Підіймають все вгору.

І схиляється сонце униз
Вже над Фазґа вершини, 284
1135 І лягла величезная тінь
Від вершин на рівнини.

І паде величезная тінь
Від Мойсея востаннє 285
Аж униз на гебрейські шатри,
1140 Мов батьківське прощання.

А по таборі пострах ішов:
„Боже, щоб у цю хвилю 286
Не закляв нас пророк, бо клятьба
Мала б дивную силу!

1145 „Від такої молитви тремтять
Землянії основи, 287
Тають скелі, як віск, і дрижить
Трон предвічний Єгови.

„І як він заклине нас тепер,
1150 І як сонечко сяде, 288
То весь люд і весь край цей вночі
Без полики пропаде".

XVI

А Мойсей борикався, горів,
Добивався до цілі, 289
1155 А як ніч залягла на горі,
Впав на землю зомлілий.

Захиталася скеля під ним
Із усіма шпилями,
І безтямний лежав він, немов 290
1160 У колисці у мами.

Якась пісня тужлива над ним
Сумовито бриніла,
І рука колисала його 291
Пухова, сніжно біла.

1165 І почулися тихі слова:
„Бідний, бідний мій сину!
Ось що з тебе зробило життя 292
За маленьку часину!

„Чи давно ж я плекала тебе
1170 І водила за руку?
Чи на те ж я дала тебе в світ, 293
Щоб терпів таку муку?

„Скілько зморщків на твоїм чолі
І зв'ялене все тіло!
1175 І волосся, що гладила я, 294
Наче сніг, побіліло!

„А колись ти від мене притьмом
Рвавсь на бої і герці!
Бач, до чого дійшов! А скажи: 295
1180 Кілько ран в твоїм серці!

„Бідна, бідна дитино моя!
Потерпів єси много!
Ще й сьогодні... на сонці весь день! 296
І по що було того?

1185 „На молитві! В народа свого
І минуле й будуче
Ти молитвою вникнути рад — 297
Ох, дитя нетямуче!

„Ось я камінь із кручі зіпхну,
1190 І піде він валиться
Від скали до скали, з яру в яр 298
І скакати і биться.

„Тут удариться він о зубець,
Розіб'ється на часті,
1195 Там з собою ще камінь порве, 299
Щоб з ним нижче упасти.

„Тут покине шматок, там другий,
І летить і гуркоче —
І чи зна хто, де кожний шматок 300
1200 Заспокоїтися хоче?

„Я тверджу: і Єгова не зна!
І молись хоч і клінно,
А де мусить упасти шматок, 301
Упаде неодмінно,

1205 „В нім самім його керма і власть,
В нім самім ота сила,
Що зазначує місце йому, 302
Що його сотворила.

„І хоч як твій Єгова міцний —
1210 Він ту силу не змінить, 303
І одного цього камінця
У лету він не спинить.

„Ось пилок: ледве зір твій його
Добачає тремтіння,
1215 А Єгова не може його 304
Повернуть в неісніння.

„І не може звеліти йому
Йти по шляху не тому,
Як яким його гонить повік 305
1220 Ота сила, що в ньому.

„Це ж пилок! Що ж казать про народ,
Многодушну істоту,
Де в рух мас вносить кожна душа 306
Частку свойого льоту?

1225 „Про Оріона пісню ти чув,
Про гіганта сліпого,
Що, щоб зір відзискать, мандрував 307
Аж до сонця самого?

„А на плечах поводиря ніс,
1230 Сміхованця-хлопчину,
Що показував шлях йому — все 308
Інший в кожну годину.

„Ти до сонця веди мене, хло!"
Той вів рано до сходу,
1235 А на південь в полудне, під ніч 309
До західнього броду.

„А Оріон іде все та йде
Повний віри в те сонце,
Повний спраги за світлом, що ось 310
1240 Йому блисне вже конче.

„Через гори і море свій хід
Велитенський простує,
А не зна, що на плечах його 311
Хлопчик з нього жартує.

1245 „Цей Оріон — то людськість уся,
Повна віри і сили,
Що в страшному зусиллі спішить 312
До незримої цілі.

„Неосяжнеє любить вона,
1250 Вірить в недовідоме;
Фантастичнеє щоб осягнуть, 313
Топче рідне й знайоме.

„Строїть пляни не в міру до сил,
Ціль не в міру до актів,
1255 І жартує з тих плянів її 314
Хлопчик — логіка фактів.

„І як той дивовижний сліпець,
Що чужим очам вірить,
Все доходить не там, куди йшла, 315
1260 В те трапля, в що не мірить.

„А ти молишся! Бідне дитя!
Де твій розум, де сила? 316
Ти ж хапаєшся піну благать,
Щоб ріку зупинила!”

XVII

1265 Щось було спочатку в тих словах,
Наче чистії води; 317
Віяв свіжістю, добрістю з них
Якийсь дух охолоди,

Та помалу душне щось тягло,
1270 Наче самум пустині, 318
І робилося лячно немов
Вніч без світла дитині.

І жахнувся Мойсей і з землі
Підволікся насилу, 319
1275 І сказав: „Пощо мучиш мене,
Поки ляжу в могилу?

„Ти не мати моя! З твоїх слів
Не любов помічаю. 320
Ти не мати! О, ти Азазель,
1280 Темний демон одчаю.

Відступись! Заклинаю тебе
Тим ім'ям штирочертним! 321
Я не вірю тобі! Ти брехун,
Хоч ти будь і безсмертним”.

1285 І почулися тихі слова:
„Нерозумна дитина! 322
Ти кленеш мене Ним, а я ж сам
Його сили частина.

„Що мені твоя вбога клятьба!
1290 Ти б умер із одчаю, 323
Якби сотую частку лишень
Знав того, що я знаю,

„Ти кленеш, як твою сліпоту
Ткнув промінчик пожежі, 324
1295 В якій я живу й Він — понад всі
Часи й простору межі.

„Ось розсуну ще крихту тобі
Тіснозорости таму: 325
Глянь на край той, що Він обіцяв
1300 Праотцю Аврааму!”

І заблис увесь захід вогнем,
І уся Палестина 326
Стала видна Мойсею з гори,
Мов широка картина.

1305 А незримий товариш його,
Знай потиху говоре: 327
„Бачиш зеркало чорне внизу?
Це є Мертвеє море.

„А то той бік високі шпилі
1310 До небесної стелі 328
Простягаються круто рядом —
Це там Кармелю скелі.

„Глянь на північ, де гори Сіон —
Євусеї кочують, 329
1315 А як крикнути добре з гори —
Амореї почують.

„Оця срібная стрічка — Йордан
В Мертве море впадає; 330
Близько устя його Єрихон
1320 Бродового жадає.

„Одинока долина над ним,
А тісняться до неї 331
Амоніти по цей бік ріки,
По той бік хананеї,

1325 А на заході гори, верхи,
Полонини широкі; 332
А на північ мале озерце,
І знов гори високі.

„Ось тобі й Палестина уся,
1330 Край овець і ячменю! 333
Від Кадеса до Кармеля всю
Мов затулиш у жменю.

„Ні шляхів тут широких нема
Ні до моря проходу! 334
1335 Де ж тут жить, розвиваться, рости
І множиться народу?"

Та відмовив понуро Мойсей:
„Хто дав з каменя воду — 335
Той цей край перемінить на рай
1340 Для свойого народу".

XVIII

Знов почувся притишений сміх:
„Віра гори ворушить! 336
Та поглянь: це новий ряд картин,
Те, що статися мусить!

1345 „Бач, як сунеться плем'я твоє,
Як Йордан переходить, 337
Єрихон добуває і скрізь
У річках крови бродить.

„Ось століттями йде боротьба
1350 За той шмат Палестини: 338
Амореї, гебреї, хетта,
Амалик, филистини.

„Ось гебрейськеє царство! Що сліз
Коштуватиме й крови! 339
1355 А заважить у судьбах землі,
Як та муха волові.

„І не вспіє воно розцвісти,
Й розлетиться на часті, 340
Щоб у пащу могутніх сусід
1360 Часть за частю упасти.

„Ось поглянь: які хмари летять
Від Дамаска й Галаду!
Це йде Ассур, гебреям несе 341
І руїну й загладу.

1365 „Ось поглянь: червоніють поля,
Труп на трупі усюди.
Це піднявся страшний Вавилон 342
На загладу Іуди.

„Храм Єгови в огні... А цей тлум,
1370 Мов комахи по полю,
Йдуть по тисячу сковані враз 343
Недобитки в неволю.

„Чуєш плач? На руїнах рида
Одинокий розумний,
1375 Що коритися радив врагам, 344
Щоб не впасти до трумни*).

„Як же пустка смердить! Але ось,
Мов по пітьмі, світає...
З тих, що тлумом пішли, подивись, 345
1380 Як же мало вертає!

„Щось дрібненьке ворушиться там
Коло мурів Салима:
Новий люд, новий Бог, новий храм, 346
Нова сила незрима.

1385 „І росте воно, б'ється в біді,
І чіпляється ґрунту,
Мов будяк той низький і ціпкий, 347
Все готовий до бунту.

„Понад голови люду того
1390 Йдуть всесвітнії бурі,
Панства, царства встають і падуть, 348
Мов фантоми понурі.

„Він же в своїм куточку хова
Непохитне завзяття,
1395 І ненависть лиш має для всіх 349
І незмінне прокляття.

„Та ненависть, найтяжча з усіх,
„Задля іншого Бога",
Бач, як кудлиться біля того 350
1400 Храмового порога!

„Вона плодить ненависть. Ось глянь:
За тиранським велінням
Ідуть сили, шоб плем'я твоє 351
Ще раз вирвать з корінням.

---

*) Пророк Єремія.

1405 „Чуєш стук? Це залізна стопа
Тих страшних легіонів, 352
Що толочуть юдейські поля,
Робить пустку з загонів.

„Чуєш плюск? Це ворожі мечі
1410 Кров юдейськую точать. 353
Чуєш крик? Це юдейських дівчат
Дикі коні волочать.

„Онде мати голодная їсть
Тіло свойого плоду! 354
1415 Онде тисячі мруть на хрестах —
Квіт твойого народу.

„Іще раз храм Єгови горить,
І цей раз уостаннє: 355
Бо що тая рука розвалить,
1420 Те вже більше не встане.

„Іще раз недобитки пливуть
У неволю, як ріки — 356
Та немає вже їм вітчини,
І не вернуть навіки.

1425 „І загасне Ізрайля звізда,
Щоб вже більше не сяти; 357
Лиш ненависть, що в храмі зросла,
Піде світом гуляти.

„Сумніваєшся? Віри не ймеш?
1430 О, ймеш віру, я знаю! 358
Це той рай, що жде плем'я твоє
У обіцянім краю!

„Ти для нього трудився! Скажи:
Було за що трудиться? 359
1435 Щоб наблизився він, може ще
Схочеш палко молиться?"

І поник головою Мойсей:
„Горе моїй недолі! 360
Чи ж довіку не вирватися вже
1440 Люду мому з неволі?"

І упав він лицем до землі:
„Одурив нас Єгова!" 361
І почувся тут демонський сміх,
Як луна його слова.

XIX

1445 Гуркнув грім. Задрижали нараз
Гір найглибші основи; 362
І один за одним понеслись
Передтечі Єгови.

Піднялася до стропу небес
1450 Чорна хмара стіною, 363
Мов Ніч-мати насупила вид
Ненавистю грізною.

І заморгала бистро у тьмі
Огняними очима, 364
1455 Забурчала, як мати, що, знай,
На лиху доню грима.

І з тривогою слухав Мойсей
Пітьми й блискавок мови, 365
Ні, не чути ще серцю його
1460 У них гласу Єгови.

І ревнув понад горами грім,
З жаху їжиться волос, 366
Завмира серце в груди... та ні,
Не Єгови це голос.

1465 Поміж скелі завили вітри,
Їх сердитії нути 367
Кліщать душу, мов стогін, та в них
Ще Єгови не чути.

Ось із градом і дощ злопотів,
1470 І заціпила стужа, 368
І в безсиллю своєму душа
Подається недужа.

Та ось стихло, мли води дзюрчать,
Мов хтось хлипає з жалю; 369
1475 З теплим леготом запах потяг
З теребінт і міґдалю.

І в тім леготі теплім була
Таємничая мова, 370
І відчув її серцем Мойсей:
1480 Це говорить Єгова:

„Одурив вас Єгова? А ти ж
Був зо мною на згоді? 371
І контракт підписав і запив
Могорич при народі?

1485 „Бачив пляни мої і читав
В моїй книзі судьбовій? 372
Бачив кінці і знаєш, що я
Не устоявся в слові?

„Маловіре, ще ти не почавсь
1490 В материнській утробі, 373
А я кожний твій віддих злічив,
Кожний волос на тобі.

„Ще не йшов Авраам з землі Ур
На гарранські рівнини, 374
1495 А я знав всіх потомків його
До останньої днини.

„Вбогий край ваш, вузький і тісний
І багатством не блиска? 375
А забув, що тісна і вузька
1500 І найбільших колиска?

„Прийде час, з неї виведу вас
На підбої та труди, 376
Так як мати дитину в свій час
Відлучає від груди.

1505 „Тут на полі скупім і худім,
Наче терен на ріні, 377
Виростайте ціпкі і тверді
Для великої зміни.

„О, я знаю ту вашу ціпку,
1510 Ненаситную вдачу! 378
Ви б на жизній землі розповзлись
На подобу бодячу.

„Ви б і тілом і духом своїм
Присмоктались до скиби, 379
1515 І зловив би вас Маммон у сак,
Як товстючії риби.

„Та ж в Єгипті ви гнулись в ярмі,
Наїдавшися ласо... 380
Відригаться вам буде повік
1520 Те єгипетське м'ясо.

„І зірвавшися з цеї землі
Та розбивши всі карби, 381
Ви розвієтесь світ здобувать,
Його соки і скарби.

1525 „Та зарік я положу твердий
На всі ваші здобутки, 382
Мов гадюку на скарбі, дам вам
З них турботи і смутки.

„Хто здобуде всі скарби землі
1530 І над все їх полюбить, 383
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духа загубить.

„Своїх скарбів невольник і пан
За ціну сліз і крови, 384
1535 Щоб збільшити їх, мусить він сам
Руйнувать їх основи.

„І як п'явка, що кров чужу ссе —
Йому лік, сама гине — 385
Так і вас золотий океан
1540 На мілизні покине.

„В золотім океані вас все
Буде спрага томити, 386
І не зможе вас хліб золотий
Ані раз покормити.

1545 „І будете ви свідки мені
З краю світа до краю, 387
Що лиш духа кормильців з усіх
Я собі вибираю.

„Хто вас хлібом накормить, той враз
1550 З хлібом піде до гною; 388
Та хто духа накормить у вас —
Той зіллється зо Мною.

„Ось де ваш обітований край,
Безграничний, блистячий, 389
1555 І до нього ти людям моїм
Був проводир незрячий.

„Ось де вам вітчина осяйна,
З всіх найкраща частина!
Лиш дрібненький задаток її 390
1560 Вам оця Палестина.

„Це лиш спомин вам буде, лиш сон,
Невгасаюча туга,
Щоб, шукавши її, став мій люд 391
Паном земного круга.

1565 „А що ти усумнивсь на момент
Щодо волі моєї,
То, побачивши цю вітчину, 392
Сам не вступиш до неї.

„Тут і кості зотліють твої
1570 На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети, 393
І вмирають на шляху!"

XX

Ходить тука по голій горі,
Мов туман по пустині;
1575 Сіє думи й бажання свої 394
По широкій країні.

Сипле квіти й листки, що давно
Вже зів'яли й пожовкли;
Підіймає в душі голоси, 395
1580 Що давно вже замовкли.
Що ще вчора байдужне було —
Нині любе й шановне;
Що ще вчора топтав, оплював — 396
Нині святости повне.

1585 У гебрейському таборі ніч
Проминула в тривозі;
Скоро світ — всі глядять: він ще там 397
На скалистій віднозі?

Ні, нема! І було те „нема"
1590 Мов жах смерти холодний;
Чули всі: щезло те, без чого 398
Жить ніхто з них не годний.

Те незриме, несхопне, що все
Поміж ними горіло,
1595 Що давало їм змисл життєвий, 399
Просвітляло і гріло,

І безмежна скорбота лягла
На затвердле сумління,
І весь табор, мов чаром, попав 400
1600 В отупіння й зомління.

Одні одним у лиця бліді
Поглядали без впину,
Мов убійці, що вбили у сні 401
Найдорожчу людину.

1605 Чути тупіт. Чи вихор в степу?
Чи збуваєсь пророцтво?
Це Єгошуа, князь конюхів, 402
І за ним парубоцтво.

Гонять стада, кудись то спішать...
1610 Чи де напад ворожий?
Всіх їх гонить безіменний страх, 403
Невідомий перст Божий,

Голод духа і жах самоти
І безодні старої...
1615 А Єгошуа зично кричить: 404
„До походу! До зброї!"

І зірвався той крик, мов орел,
Над німою юрбою,
Покотився луною до гір: 405
1620 „До походу! До бою!"

Ще момент — і прокинуться всі
З остовпіння тупого,
І не знатиме жаден, що вмить 406
Приступило до нього.

1625 Ще момент — і Єгошуи крик
Гирл сто тисяч повторить;
Із номадів лінивих ця мить 407
Люд героїв сотворить.

Задуднять — і пустині пісок
1630 На болото замісять,
Авірона камінням поб'ють 408
А Датана повісять.

Че ез гори полинуть, як птах,
Йордан в бризьки розкроплять,
1635 Єрихонськії мури, мов лід, 409
Звуком трубним розтоплять.

І підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху
Простувать в ході духові шлях 410
1640 І вмирати на шляху.

Львів, січень до липня 1905.

III

ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницький А. Літературні характеристики укр. письменників. Коломия (без означення року, між 1905-1912).
2. Ярема Я., проф. Розвідка „Мойсей", поема Івана Франка. Тернопіль 1912.
3. Єфремов С. Історія української літератури. Київ 1918.
4. Радзикевич В. Історія української літератури, т. II, 1947, Мюнхен.
5. Ів. Франко, оповідання (Промова Франка на ювілею його 25-літньої діяльности), Авґсбург, 1946.
6. Галущинський Т. Як то було зі сповіддю Ів. Франка. (Лист ВПр. о. Теодозія Галущинського ЧСВВ до Ред. „Нової Зорі") („Н.-З." 1932. 58 (556) : 1-2).
7. Справа Ів. Франка : 1) Лист Д-р Ів. Копача. 2) Лист Т. Галущинського ЧСВВ („Н. З." 1933. 40 : 2).
8. К. П. В духовій памороці. З приводу відслонення надгробника Франкові. („Н. З." 1933. 4 : 2).
9. А. Ч. Предтеча большевизму. Ів. Франко й українська суспільність на тлі його нагробника („Н. З." 1933. 39 : 1-2).
10. Криваве відкриття надгробника Ів. Франкові (28. V. 1933) („Н. З." 1933. 39 : 3).
11. Священик. „Вільно чи невільно". Відповідь на статтю в „Меті" в справі богослужень за Ів. Франка („Н. З." 1933. 50 : 2-3).
12. Не можна мовчати. З приводу крови коло могили Франка (Н. З." 1933. 41 : 1-2).
13. К. П. Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленні польського соціяліста („Н. З." 1933. 67 : 7).
14. Гіль Марко о. Де правда? З приводу поширюваного „Ділом" культу Франка („Н. З." 1932. 56 : 2-3).
15. Бурнадз Лев о. Що переймають з творів Ів. Франка і за що в нас йому поклін складають („Н. З." 1932. 48 : 3).
16. Назарук Осип. Чи добре було б у молоді вщіпити культ Франка („Н. З." 1932. 47 : 6-7).
17. О. Н. Довкруги культу Франка („Н. З." 1932. 45 : 3).
18. Ів. Франко а релігія („Н. З." 1927. 16-17 : 6-8).
19. Культ Франка („Нова Зоря" 1926. 40 : 1).
20. Скр. Й. Д-р Ів. Франко і Василіяни ЗЧВВ, т. II. 1-2 : 167-172.
21. Ще в справі Ів. Франка (Відповідь „Доброму Пастиреві"). „Мета" 1933. і 38 (130) : 6. 39 (131) : 4.
22. Вільно чи невільно? На маргінесі дискусії про безбожництво Ів. Франка. „Мета" 1933. 24 (116) : 7. з прим. Ред.
23. Говорімо щиро. Ще про богослуження за душу Ів. Франка. „Мета" 1933. 30 (122) : 4-5.
24. Нагробник Ів. Франка. „Мета" 1933. 22 (114) : 2.
25. Гнатишак М. Геній і божевілля. „Мета" 1939. 21 : 5.

26. Католики спец. марки (Ставлення „Нової Зорі" до культу Франка) (Д. 1937. 242 : 4.
27. Назарук О. Радикали і релігія (Про Франка). „Нова Зоря" 1936. 98 (997) : 4. 97 (496) : 2.
28. М. Г. З літ життя. „Дражлива тема" (Про Франка). „Мета" 1936. 25 (270) : 3.
29. Д-р Назарук. Ніагара і архикнязь Рудольф (Про культ Франка). Д. 1932. 156 : 5.
30. Прикрі факти та здорова їх основа (Культ атеїста Франка). „Н. З." 1937. 19 (1919) : 4-5.
31. О.Назарук. Значіння форми для ідеології. „Н. З." 1937. 89 : 3-4.
32. О. Назарук. Про переверзію думки. „Нова Зоря" 1937. 85 : 4-5.
33. Чи Франко був безбожник. Д. 1932. 129 : 1.
34. Чи Франко заслужив на нагробника? Д. 1932. 136 : 1.
35. Грозикова Олена. Чому Франко перед смертю не сповідався. Д. 1932. 139 : 3.
36. Мочульський Мих. З останніх десятиліть життя Ів. Франка (1896-1916) Д. 1938. 116 : 7-8; 117 : 7; 118 : 8; 119 : 10; 120 : 4; 121 : 7; 124 : 3; 125 : 2; 126 : 4; 127 : 11-12; 130 : 7-8; 131 : 4; 132 : 2; 133 : 3; 135 : 7-8; 138 : 11-12; 144 : 7-8; 145 : 6; 146 : 7-8; 147 : 5-6; 149 : 5; 151 : 7; 152 : 5; 153 : 2; 154 : 3; 155 : 2; 156 : 3-4; 157 : 3-4; 158 : 7-8; 160 : 7-8; 164 : 7-8; 165 : 3.
37. К. М. Кільки побожних думок у 30-ту річницю смерти Ів Франка („Ц. В." 30. V. 46). Мюнхен.
38. Ф. Волинський. Поеми Ів. Франка „Ів. Вишенський" і „Мойсей" („Ц. і Ж"., кн. VI. 1946 р.)
39. Л. Білецький. Ів. Франко. („Укр. Вісті" 4. VI. 47 р. Новий Ульм).
40. Бабій О. Ів. Франко і релігія („Укр. Трибуна" 12. VI. 1947 р. ч. 42, Мюнхен).
41. Дорошенко Вол. Ів. Франко („Час" 25. V. 46 р. ч. 20, Фюрт-Баварія).
42. Косач Ю. Ів. Франко й „пропаще покоління" („Укр. Трибуна" 22. VI. 47 р. ч. 45, Мюнхен).

Зміст

Розділи.	Стр.
I. Розвідка:	
а) Життєва путь — підґрунтя „Мойсея"	5 — 8
б) „Мойсей" — розкриття Франкового духу	8 — 12
в) Франкова безрелігійність	12 — 13
г) Франків дороговказ	13 — 15
II. Поема „Мойсей"	
а) Пролог	19 — 20
б) Поема	21 — 54
III. Література	55 — 56

ВИДАВНИЦТВО
„КРИНИЦЯ"
КОРНБЕРГ